

УДК 658.589

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/1-80-22>

Коптева Г. М.

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ ТА СТРУКТУРА

Визначення наукового тезаурусу та класифікаційних ознак поняття «система економічної безпеки підприємства» відповідно до загальної теорії систем видається важливим науковим завданням, виконання якого дасть змогу впорядкувати належним чином компоненти цієї системи та встановити закономірності та принципи їх взаємодії. Метою статті є розвиток теорії та методології формування системи економічної безпеки в частині уточнення поняття «система економічної безпеки», відокремлення та відповідна ідентифікація основних функцій та принципів функціонування системи економічної безпеки. Запропоновано авторське визначення «система економічної безпеки підприємств» та встановлено основні елементи системи економічної безпеки підприємств, якими стали: об'єкт, суб'єкт, нормативно-правове забезпечення, функціональні складники, механізм функціонування та інструментарій (методики) оцінки стану системи. Запропоновано перелік основних принципів функціонування системи економічної безпеки, що відповідають сучасним реаліям господарської практики.

Ключові слова: економічна безпека, система економічної безпеки, елементи економічної безпеки, принципи економічної безпеки, механізм економічної безпеки.

Постановка проблеми. Системний підхід до сутності економічної безпеки як загальнонауковий напрям методології пізнання і соціально-економічної практики передбачає її дослідження як системи, розкриття її цілісності, виявлення типів зв'язків, зведення їх у єдину теоретичну концепцію формування системи. Необхідність розгляду системного підходу до економічної безпеки викликана тим, що в системних дослідженнях багатьох науковців дотепер ще не вироблено загальноприйнятої думки за багатьма методологічно важливими питаннями, а також визначень основних понять, включаючи поняття системи економічної безпеки.

Сучасні умови господарювання спонукають суб'єктів господарювання до необхідності створення системи управління їхньою економічною безпекою, яка б забезпечувала стан захищеності ресурсів та інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз та небезпек, а також була б орієнтованою на збереження функціонування й розвиток підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним основам формування системи економічної безпеки підприємства взагалі й формулюванню принципів її функціонування зокрема присвячено праці таких учених, як Б.М. Андрушків, Л.Я. Малюта, С.Н. Ілляшенко, А.В. Кірієнко, В.Л. Ортинський, Т.М. Іванюта, та ін. [1–9]. Але дотепер немає єдності у поглядах на сутність та структуру системи економічної безпеки, функцій та принципів її функціонування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У науковій літературі поки що бракує єдиного погляду на сутність терміна «система економічної безпеки підприємства», проте простежується специфіка та виокремлюються певні підходи щодо розуміння базового поняття «економічна безпека підприємства», залежно від яких змінюється мета створення і функціонування системи економічної безпеки підприємства на основі певних принципів і виконуваних нею функцій.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розвиток теорії та методології формування системи економічної безпеки в частині уточнення поняття «система економічної безпеки», відокремлення та відповідна ідентифікація основних функцій та

принципів функціонування системи економічної безпеки.

Для досягнення сформульованої мети дослідження та представлення власної позиції сформульовано такі гіпотези:

1) правомірність уведення концепту «система економічної безпеки» зумовлюється взаємодією базових елементів, які тільки в сукупності зв'язків і проявів забезпечують певний бажаний («безпечний») стан економічного суб'єкта;

2) унікальність системи економічної безпеки потребує специфікації методів і засобів для її формування;

3) методологія формування системи економічної безпеки базується на загальних принципах побудови системи у цілому та економічних систем зокрема.

Виклад основного матеріалу. Необхідність розгляду методології формування системи економічної безпеки викликана тим, що в рамках системних досліджень дотепер ще не вироблено загальноприйнятої думки за багатьма методологічно важливими питаннями разом із невизначеністю багатьох базових понять, включаючи поняття системи економічної безпеки.

Для підтвердження або спростування гіпотези про правомірність уведення концепту «система економічної безпеки» з'ясуємо існуючі підходи до її визначення.

Наголосимо, що немає єдиної думки щодо розуміння поняття «система економічної безпеки підприємства». Так, на думку О.В. Ілляшенко [1], система економічної безпеки підприємства являє собою стійку впорядкованість елементів, зв'язків та відносин між ними, які визначаються метою функціонування системи та виконуваними нею функціями і залишаються незмінними під час виконання системою її функцій у різних режимах функціонування [1, с. 102].

Згідно з визначенням В. Ортинського, система економічної безпеки підприємства – «...комплексне утворення, до якого належать суб'єкти, об'єкти та механізм реалізації безпеки на підприємстві» [2, с. 84].

Дослідники Л.І. Донець та Н.В. Ващенко виділяють такі елементи системи економічної безпеки підприємства: об'єкти безпеки, суб'єкти безпеки,

механізм забезпечення та політику безпеки, яка включає в себе визначення мети, функцій, принципів та розроблення стратегії [7].

Отже, наявне в економічній літературі розмаїття підходів до визначення поняття «система економічної безпеки» можна розділити на такі групи:

1) розуміння системи як множини елементів, пов'язаних між собою;

2) визначення системи як комплексу елементів, що перебувають у взаємодії.

Погоджуємося з думкою О.В. Ілляшенко [1], що розмаїття визначень поняття «система економічної безпеки підприємства» зумовлено кількома причинами: складністю системи СЕБП, її спеціалізованим характером, необхідністю врахування індивідуальних особливостей підприємства та умов його діяльності.

Тому під системою економічної безпеки підприємства пропонуємо розуміти сукупність елементів, взаємодія між якими уможливує його функціонування та розвиток за рахунок протистояння різним негативним чинникам у процесі економічної діяльності.

Деякі автори відзначають [6, с. 19], що система економічної безпеки не є загальною для всіх підприємств, вона має бути унікальною, індивідуальною, залежно від особливостей кожного підприємства, комплексною, ефективною і дієвою. Разом із тим для дефініції понять варто використовувати метод абстрагування, який дає змогу виділити спільне та сформулювати цілісний погляд на об'єкт.

Отже, система економічної безпеки кожного підприємства є індивідуальною, її повнота і дієвість залежать від чинної в державі нормативно-законодавчої бази, від обсягу ресурсів (фінансових, матеріально-технічних, інформаційних), від розуміння кожним працівником важливості гарантування безпеки бізнесу, а також від кваліфікації та досвіду персоналу підприємства.

Для того щоб система економічної безпеки відповідала вимогам управління, насамперед потрібно правильно встановити взаємозв'язок між управлінням і системою безпеки. Вихідним положенням при цьому має бути правильно визначені мета, місія, об'єкти та суб'єкти управління і зміст необхідної інформації для реалізації управлінських рішень.

Система економічної безпеки підприємства повинна включати безліч взаємопов'язаних елементів, що забезпечують комплексну безпеку підприємства під час досягнення ним певних цілей. Отже, основними елементами системи економічної безпеки підприємств, як будь-якої іншої системи, є: об'єкт, суб'єкт, нормативно-правове забезпечення, функціональні складники, механізм функціонування та інструментарій (методики) оцінки стану системи (рис. 1).

Основними об'єктами системи економічної безпеки підприємства вважаються інформація, персонал, фінанси, ресурси тощо. Об'єкти економічної безпеки взаємозумовлені і взаємопов'язані між собою та іншими об'єктами системи. Об'єктом системи економічної безпеки підприємства у цілому є його стабільний економічний стан на поточний період і на перспективу.

Суб'єкти системи економічної безпеки підприємства класифіковані за двома групами: внутрішні (зумовлені його специфікою і підконтрольні підприємству) і зовнішні (державні структури і недержавна система безпеки та невідконтрольні підприємству).

До внутрішніх суб'єктів відносять осіб, які безпосередньо здійснюють діяльність із захисту економічної безпеки суб'єкта господарювання. Це працівники служби безпеки підприємства, працівники зі спеціалізованих фірм, що надають послуги із захисту діяльності підприємства.

Основним системоутворюючим чинником системи є її функція, яка задається системою ззовні й показує, яку роль дана система виконує стосовно вищої системи (як складова частина поряд з іншими системами, що виступають для неї середовищем).

Система економічної безпеки підприємства, на думку автора [3], виконує дві основні функції: превентивно-профілактичну та оперативно-інформаційну. Дослідниця Б.С. Дуб виділяє такі функції системи: 1) підготовка; 2) аналітична; 3) конкурентна розвідка; 4) контррозвідка, внутрішній моніторинг; 5) протидія рейдерству; 6) моніторинг [4, с. 9].

На нашу думку, слушним є віднесення до функцій системи економічної безпеки таких основних функцій, як превентивна та інформаційна. Крім того, вважаємо за доцільне додати прогнозну функцію як передбачення фінансових інтересів та уникнення загроз та небезпек під час здійснення економічної діяльності підприємства.

Система має мету – бажаний стан її виходів, тобто деяке значення функцій системи. Головна мета створення системи економічної безпеки підприємства полягає у гарантуванні поточної ефективної його діяльності та забезпеченні подальшого розвитку підприємства в сучасному конкурентному середовищі шляхом своєчасного виявлення, мінімізації і запобігання внутрішнім і зовнішнім небезпекам і загрозам.

Головне завдання системи управління економічною безпекою підприємства – передбачення і випередження можливих загроз і небезпек, що призводять до кризового стану, а також проведення антикризового управління на основі розробленого комплексу заходів економіко-правового та організаційного характеру.

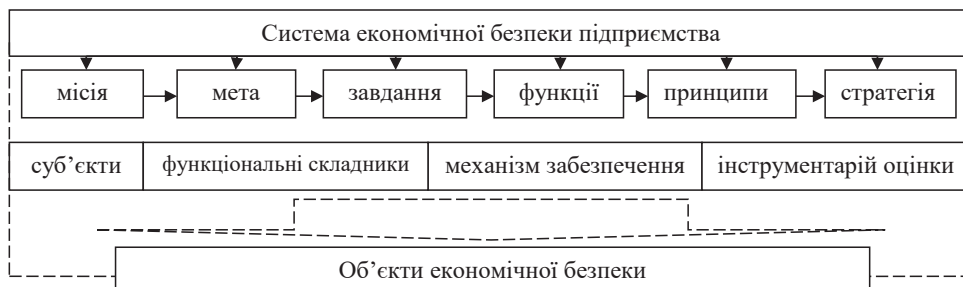

Рис. 1. Система економічної безпеки підприємства

Джерело: складено автором

Головною умовою формування системи економічної безпеки підприємства є визначення сфер, у яких діють чинники небезпек і загроз.

Будь-яка система має певний склад. До структурного складу системи економічної безпеки більшість науковців включає: функціональні складники економічної безпеки (фінансовий, інформаційний, техніко-технологічний, інтелектуально-кадровий, силовий, нормативно-правовий, логістичний та ін.), бізнес-процеси підприємства тощо [1; 4]. Структура складників системи економічної безпеки визначається підприємством індивідуально залежно від різних чинників і детермінант, що повинні забезпечувати відносну стійкість системи економічної безпеки і сприяти збереженню її якісної визначеності.

Таким чином, компоненти системи існують не незалежно (як набір компонентів), а мають певні зв'язки між собою, які формують унікальну цілісну систему, визначають її стан і структуру за визначального впливу функції.

Отже, висунуті гіпотези дослідження щодо правомірності введення концепту «система економічної безпеки» та унікальності цієї системи підтверджуються сформульованими загальними властивостями системи:

- властивості системи – це властивості цілого, а не окремих його елементів;
- система може складатися з підсистем і елементів й сама може бути частиною ієрархічно більш високої системи;
- системі притаманна динамічна складність; кожен елемент системи може впливати на всю систему;
- система прагне зберігати стійкість шляхом включення зв'язків між її підсистемами та елементами, що характеризують її взаємодію із середовищем.

Наступною гіпотезою дослідження є припущення, що методологія базується на загальних принципах побудови системи у цілому або економічних систем зокрема.

Під принципом у сучасному загальноприйнятому розумінні мають на увазі норми, правила, настанови, вимоги, рекомендації, якими користується суб'єкт під час формування системи.

Принципи формують єдину організаційно-методологічну основу побудови дієвої системи

економічної безпеки підприємства. Отже, функціонування системи економічної безпеки має здійснюватися на основі низки принципів.

Так, автори Б.М. Андрушків, Л.Я. Малюта [5], Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський [6], Л.І. Донець, Н.В. Ващенко [7] виділяють низку принципів, до яких відносять: комплексність або системність; пріоритет заходів попередження (своєчасність); безперервність; законність; плановість; економічність; взаємодія; компетентність; поєднання гласності та конфіденційності. На думку Є.О. Діденко, до принципів економічної безпеки можна віднести: пріоритетність, законність, комплексність, координованість, компетентність, доцільність, плановість, системність, відкритість, подільність, цілісність, адаптивність, надійність, сталість, корегування, синергізму [8, с. 1531]. На нашу думку принципи гласності та конфіденційності, компетентності, взаємодії, економічності можна віднести до передумов безпечного функціонування і розвитку, вони не є принципами (правилами) в справжньому їх розумінні.

Окремі дослідники [9] виділяють принципи як один зі складників системи економічної безпеки підприємства, однак їх склад навряд чи можна вважати принципами системи економічної безпеки, це такі як: безумовне задоволення як загальних потреб підприємства, так і його працівників; усвідомлення суспільством важливості створення сприятливих умов для здійснення заходів із підтримання підприємством власної економічної безпеки.

Варто зазначити, що система економічної безпеки підприємства має ґрунтуватися на об'єктивних принципах, які є домінуючими під час обґрунтування стратегії розвитку підприємств, ураховують специфічні особливості їхньої діяльності та відповідають сучасним реаліям господарської практики. Отже, на нашу думку, основними принципами функціонування системи економічної безпеки є такі (табл. 1).

Застосування наведених принципів під час побудови системи економічної безпеки підприємства має сприяти підвищенню ефективності її функціонування. Отже, гіпотеза про те, чи повинна методологія базуватися на загальних прин-

Таблиця 1

Принципи функціонування системи економічної безпеки підприємства

Назва принципу	Характеристика принципу
системність	використання та узгодження всіх показників економічної діяльності
комплексність	комплексний характер взаємодії з іншими складниками системи менеджменту
обґрунтованість	забезпечення роботи системи безпеки підприємства повинно бути адекватним рівню реальних і потенційних небезпек, загроз і ризиків, а також рівню її фінансово-економічних та інших можливостей
безперервність	постійний системний моніторинг із метою своєчасної локалізації загроз і небезпек
оперативність	своєчасний аналіз та оцінювання системи індикаторів і показників рівня економічної безпеки
гнучкість	адаптивний характер до зміни чинників зовнішнього та внутрішнього середовища
інформативність	належне забезпечення інформацією про внутрішній та зовнішній стан функціонування підприємства
інтегрованість	інтегрованість (вбудованість) у загальну систему менеджменту
результативність	досягнення стратегічних цілей підприємства
циклічність	структурна впорядкованість економічної діяльності, бізнес-процесів
ієрархічність	побудова ієрархії елементів і відносин відповідно до заздалегідь визначених критеріїв
паралельність	забезпечення одночасного виконання управлінських процедур для різних за змістом господарських операцій, бізнес-процесів
випереджального розгляду	прогнозування найбільш імовірного стану системи в майбутньому
синергізм	досягнення спільного ефекту від ефективної взаємодії всіх елементів системи забезпечення економічної безпеки

Джерело: узагальнено та доповнено за [5–9]

ципах побудови систем у цілому або економічних систем зокрема, підтверджується.

Окрім того, класифікація принципів за критеріями системного підходу може бути доповнена класифікацією процесного, цільового, функціонального, структурного та інших підходів.

Одним із найважливіших елементів системи безпеки підприємства є механізм її забезпечення. У контексті досліджуваної наукової проблематики слід зазначити, що механізм забезпечення економічної безпеки підприємства повинен формуватися через систему управління економічними відносинами шляхом використання певних принципів, важелів, інструментів, методів, правового й інформаційного забезпечення за допомогою економічних досліджень, які дають змогу досягти основних цілей підприємства.

Інструментарієм є сукупність засобів, методів, важелів та способів здійснення управлінського впливу на систему для забезпечення ефективного виконання системою поставлених перед нею функцій у процесі досягнення основної її мети.

Висновки і пропозиції. У процесі дослідження проведено теоретичний аналіз системи економічної безпеки підприємства. Надано авторське визначення терміна «система економічної безпеки» та визначено основні її елементи. Запропоновано перелік основних принципів функціонування системи економічної безпеки, що відповідають сучасним реаліям господарської практики. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розвиток методичних засад формування системи моніторингу економічної безпеки підприємств з урахуванням специфіки їхньої господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Ілляшенко О.В. Механізми системи економічної безпеки підприємства : монографія Харків : Мачулін, 2016. 503 с.
2. Ортинський В.Л., Керницький І.С., Живко З.Б. Економічна безпека підприємств, організацій та установ. Київ : Правова єдність, 2009. 544 с.
3. Аллахвердян А.В. Система економічної безпеки підприємств ЖКГ: організація та впровадження. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2016. Вип. 14. С. 264–267.
4. Дуб Б.С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2016. № 4(60). С. 5–18. URL : <https://mpgra.ub.uni-muenchen.de/88311/> (дата звернення: 07.02.2020).
5. Економічна та майнова безпека підприємства та підприємництва. *Антирейдерство* : монографія / Б.М. Андрушків та ін. Тернопіль : Тернограф, 2008. 424 с.
6. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
7. Донець Л.І., Ващенко Н.В. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 240 с.
8. Діденко Є.О. Економічна безпека підприємства та її принципи. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2007. Вип. 231. С. 1526–1532.
9. Кірієнко А.В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 ; Київський національний економічний університет. Київ, 2000. 19 с.

References:

1. Pyashenko, O.V. (2016) *Mekhanizmy systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva* [Mechanisms of economic security]: monograph Kharkiv: Machulin.
2. Ortynskyi V.L., Kernytyskyi I.S., Zhyvko Z.B. (2009) *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstv, orhanizatsii ta ustanov* [Economic security of enterprises, organizations and institutions] K.: Pravova yednist.
3. Allakhverdian A.V. (2016) *Systema ekonomichnoi bezpeky pidpryyemstv ZhKH: orhanizatsiia ta vprovadzhenia*. [System of economic security of housing and utilities enterprises: organization and implementation] Mykolaiivskiy natsionalnyi universytet imeni V.O. Sukhomlynsko. Vol. 14. pp. 264-267.
4. Dub, Bohdana (2016) *Systema ekonomichnoi bezpeky pidpryyemstva: poniattia ta struktura* [System of enterprise economic security: concept and structure]. Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. № 4(60). pp. 5-18. Available at: <https://mpgra.ub.uni-muenchen.de/88311/> (Accessed 07 February 2020)
5. Andrushkiv, B.M. Maliuta L.Ya., Palianytsia V.A. (2008) *Ekonomichna ta mainova bezpeka pidpryyemstva ta pidpryyemnytstva* [Economic and property security of the enterprise and entrepreneurship] Antyreiderstvo: monohrafiia. Ternopil: Ternohraf.
6. Ivaniuta T.M., Zaichkovskiy A.O. (2009) *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva* [Economic security of the enterprise] K.: Tsentr uchbovoi literatury.
7. Donets L.I., Vashchenko N.V. (2008) *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva* [Economic security of the enterprise] K.: Tsentr uchbovoi literatury.
8. Didenko Ye.O. (2007) *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva ta yii pryntsyipy* [Economic security of the enterprise and its principles] Ekonomika: problemy teorii ta praktyky. Vol. 231. pp. 1526-1532.
9. Kirienko A.V. (2000) *Mekhanizm dosiahnennia i pidtrymky ekonomichnoi bezpeky pidpryyemstva* [Mechanism for achieving and supporting the economic security of an enterprise] (PhD Thesis). Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet. Kyiv.

Коптева Г. М.

Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»

СИСТЕМА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ: СУЩНОСТЬ, ПРИНЦИПЫ И СТРУКТУРА

Резюме

Определение научного тезауруса и классификационных признаков понятия «система экономической безопасности предприятия» в соответствии с общей теорией систем представляется важным научным заданием, выполнение которого позволит упорядочить должным образом компоненты этой системы и установить закономерности и принципы их взаимодействия. Целью статьи является развитие теории и методологии формирования системы экономической безопасности в части уточнения понятия «система экономической безопасности», идентификация основных функций и принципов функционирования системы экономической безопасности. Предложено авторское определение понятия «система экономической безопасности предприятий» и установлены основные элементы системы экономической безопасности предприятий, которыми стали: объект, субъект, нормативно-правовое обеспечение, функциональные составляющие, механизм функционирования и инструментарий (методики) оценки состояния системы. Предложенный перечень основных принципов функционирования системы экономической безопасности отвечает современным реалиям хозяйственной практики.

Ключевые слова: экономическая безопасность, система экономической безопасности, элементы экономической безопасности, принципы экономической безопасности, механизм экономической безопасности.

Koptieva Hanna

National Technical University
“Kharkiv Polytechnic Institute”

THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE: CONCEPT, PRINCIPLES AND STRUCTURE

Summary

Creation of research thesaurus and classification characteristics of the concept “system of economic security of enterprise” in accordance with the general theory of systems appears to be an important research task, implementation of which allows to put in order components of this system and to reveal principles of their interaction. The need to consider a systematic approach to economic security is caused by the fact that many scientists have not developed yet a common view on many methodologically important issues, as well as definitions of basic concepts, including an economic security system. The system of economic security is specific for each enterprise, its completeness and effectiveness depend on the current state of regulatory framework, resources (financial, material and technical, informational), understanding by all employees of the importance of business security, as well as staff skills and experience. Goal: Determination of methodological concept characteristics and principles of functioning of the system of economic security of enterprise. The research works of economists formed the methodological basis of this study. To achieve the goal, the abstract-logical method was used for studying the nature of provided categories and concepts of the enterprise's economic security system and making conclusions. General theory of economic systems, which investigates their general principles and laws, is considered as the foundation of methodology in economic security. The author's definition of the concept “system of economic security of enterprises” is proposed and the main elements of this system are developed (objects, subjects, legal support, functional components, rules of functioning and methods of assessing the system status). Taking into account the specific features of the trade enterprises, a list of basic principles of the economic security system that meet the modern needs of economic practice is proposed. Further research should be directed towards the development of methodological foundations for the formation of a system for monitoring the economic security of enterprises, taking into account the specifics of their economic activities.

Keywords: economic security, economic security system, elements of economic security, principles of economic security, mechanism of economic security.